

УДК 37:014

ОБЛИЧЧЯМ ДО ШКОЛИ

© Андрущенко В., 2018

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, освіта, культура, особистість, нова школа.

Створення національної системи освіти, здійснення освітніх трансформацій вищої та професійної школи, що забезпечили входження до болонського простору освіти, аж ніяк не означає, що всі завдання, пов'язані з реформою галузі, вже вирішені. Суспільство скоріш відчуло, аніж зрозуміло, загрозу розбалансованості основної ланки освіти – шкільної, а отже, загрозу поглиблення розриву між школою й університетом, між вітчизняним і світовим досвідом. Школа катастрофічно відстала від життя. Відомим є той факт, що в більшості випадків у нинішню школу діти йдуть з неохотою. Бать-

ки скаржаться на перевантаження дітей, слабкі підручники, заорганізованість навчального процесу, формальне ставлення вчителів до своїх обов'язків. Школа потерпає від залишкової «радянщини», бюрократизму, необґрунтованих поборів з батьків, жорстокого ставлення окремих учителів до учнів. Від такої школи учні біжать, як від чуми.

Суспільству потрібна інша школа – відкрита, приваблива, комфортна й ефективна. Її модель реалізована в системах освіти Фінляндії, Швеції, ряду інших європейських країн. Ми йдемо в Європу, а тому маємо взяти ці моделі як зразок для здійснення реформ. «Обличчям до школи» – таке гасло має бути утверджене як парадигма діяльності нинішнього українського суспільства, всіх владних структур, Міністерства освіти і науки, відповідних регіональних керівних підрозділів.

ещодавно Кабінет Міністрів України затвердив розроблений Міністерством освіти і науки Проект «Нова українська школа», Верховна Рада прийняла Новий Закон «Про освіту», Президент України

П. Порошенко провів широкоформатну нараду з питань розвитку освіти. Україна приступила до радикальних трансформацій освітньої галузі, результатом яких має стати національна система освіти, конкурентна і визнана Європою і світом і яка забезпечить становлення людини як особистості, тобто освіченої, компетентної, розвиненої особистості, яка характеризується високим патріотизмом, цілісністю світогляду, глобальним обширом самостійного мислення і дії. Центральним завданням реформування галузі, як і належить, стало завдання реформування загальноосвітньої школи.

Проект «Нова українська школа» розглядається нині як документ, що визначає стратегію розвитку шкільної освіти на найближчі десятиліття. Його виконання має змінити українську школу докорінним чином. Затверджений урядом план передбачає реалізацію заходів у 23 напрямках, які мають здійснюватися різними інституціями, що є відповідальними за втілення державної політики у сфері освіти. Зокрема, план передбачає розроблення нових проєктів державних стандартів загальної середньої освіти та нових типових освітніх програм, запровадження навчальних програм на основі нового державного стандарту початкової освіти. Також планується розробити нові професійні стандарти педагогічної діяльності вчителя початкової школи, шкільного вчителя-предметника та керівника школи. Планом передбачається зменшення бюрократичного навантаження на школу, створення системи моніторингу якості середньої освіти, удосконалення системи незалежного оцінювання результатів навчання за курс базової та профільної середньої освіти тощо (<https://osvita.ua/school/reform/58589/>).

Низка нововведень має принципове значення: перше і головне, дитина має розгля-

датись у новій школі як індивідуальність; друге, школа має стати осередком партнерства між учителями та батьками; третє, вчитель має отримати нову мотивацію, самостійно обирати траєкторію освітньо-виховної діяльності; четверте, як і в більшості країн європейського простору освіти, термін навчання у школі збільшується до дванадцяти років; п'яте, школи зможуть самостійно формувати освітні програми, складати навчальні плани і програми з навчальних предметів; шосте, повну прозорість фінансування закладів освіти; сьоме, підтримка дітей з особливими потребами, які можуть здобувати освіту разом з іншими дітьми в пристосованих для цього школах; восьме, впровадження інклюзивної освіти; дев'яте, поступова ліквідація інтернатів, забезпечення однакових академічних послуг для всіх. Як зазначають автори Проєкту, реорганізація охопить змістовні, організаційні, технічні та соціальні аспекти життєдіяльності школи. Нова школа має впровадити інновації як технічні, так і в підході до глобальної політики в освіті, нові стандарти якості освіти і методи контролю результатів, надати більш широкі можливості з зонами відповідальності вчителів, а головне – переглянути фінансування для уникнення проблем, що зараз мають місце (<https://www.google.cz/search?q>).

Суть Проєкту полягає у створенні привабливої, комфортної для учнів, їх батьків і вчителів школи, яка забезпечить належну освіту, перетворить її у чинник економічного зростання, джерело національної єдності, засіб соціального просування кожного громадянина, його формування як особистості.

Як відомо, шкільна справа розпочинається зі створення необхідних умов для навчання та виховання. Не секрет, значна частка сучасних шкіл розміщена в непристосованих приміщеннях, не має не тільки необхідної кількості комп'ютерів чи електронних дошок, підручників, предметних лабораторій тощо, але й елементарних умов організації навчання. Школу треба оновити, насамперед, матеріально, інвестувати в неї можливості держави і громадян-

ського суспільства. Такого ж інвестування потребує й учитель: без відповідного інтелектуального внеску, який робить учитель у розвиток суспільства, пристойної заробітної плати модернізація може здійснюватись лише на папері.

Реальність немилосердна: коштів для забезпечення (модернізації) кожної школи держава не має. Саме тому для вирішення проблеми керівниками галузі й держави пропонуються два радикальні заходи: 1) закриття так званих «неперспективних шкіл» та створення «шкіл опорних», забезпечення їх найновішим навчальним обладнанням, учителями тощо; 2) забезпечення перевезення учнів з найвіддаленіших сіл за допомогою «шкільного автобуса». Пафосних характеристик на користь цих пропозицій висловлено немало. Деякі з аргументів, безсумнівно, слід узяти до уваги. Економія державних коштів може бути вражаючою. Однак у справі освіти визначальним чинником є не кошти, а діти, батьки і вчителі. Реалізація зазначених пропозицій може привести до результату, відмінного від запланованого. Прикро, але чомусь ніхто не взяв на себе відповідальність за розгляд інших, не обов'язково альтернативних (варіанти можна поєднувати, експериментувати в різних регіонах) пропозицій вирішення цієї, поза всяк сумнівом, важливої соціальної проблеми.

Звернімося до міжнародного досвіду. У книзі Л. Хьелл, Д. Зіглера «Теорії личности» (СПб., 2014) наводиться приклад життєвої самореалізації дитини з провінції, яка навчалась у так званій «неперспективній школі». Мова йде про знаменитого психолога, професора Стенфордського університету, президента Американської психологічної асоціації (обраний у 1973 р.) А. Бандуру. Майбутній учений – автор теорії соціального навчання, володар багатьох почесних нагород; у 1974 році був обраний президентом Американської психологічної асоціації; обирався почесним президентом Канадської психологічної асоціації; володар почесних звань багатьох університетів, серед яких Римський, Лейденський, Британської Колумбії, Нью-Йоркський університети, уні-

верситет Саламанка в Іспанії – народився й здобув початкову освіту в маленькому містечку в провінції Альберта (Канада). «Син фермера, поляка за походженням, він відвідував об'єднану початкову і середню школу, в якій було тільки 20 учнів і два вчителі. Вимушений займатись самоосвітою, як і його однокласники, Бандура згадує, що фактично кожен випускник зробив успішну професійну кар'єру» [3, с. 374].

Чи може українська дитина з села повторити подібний досвід? Переконалий: може, і не тільки повторити, але й перевершити. Ліквідація «неперспективних шкіл» – найбільш серйозна помилка, яку може здійснити (й частково вже здійснює) українська держава перед дитиною. Нема школи – немає села. А це означає, що «звільнена», обезлюднена земля може бути просто продана. З молотка. За безцінь. Понад те, діти, відірвані від батьківської оселі, втрачають відчуття рідності, малої вітчизни, без якого про державницький патріотизм не може бути й мови.

Перевагою дитини з села є те, що вона працює. З раннього дитинства. У домашньому господарстві. На громадській ниві. Шкільний автобус відсторонює її від праці. О сьомій-восьмій годині дитина біжить до автобуса. Майже до кінця дня вона перебуває в «чужій» школі. Під вечір – приїздить додому стомлена, знервована. Виконує домашнє завдання й лягає спати. А де ж домівка, турбота про дідуся і бабусю, нехитре домашнє господарство, спілкування з батьками? Все це «з'їдає» шкільний автобус і бездоріжжя, яке витрушує все те добре й справедливе, якому ще вчать батьки і школа.

Школа потрібна дітям і їх батькам кожного населеного пункту. Питання ж про те, якою вона має бути, чим займатись і як фінансуватись, потребує додаткового розгляду. Наразі можу позначити тільки декілька сюжетів: насамперед, школа – мала чи велика – це залежить від кількості дітей, які мають здобувати освіту, – має бути невід'ємним атрибутом будь-якого населеного пункту; її фінансування мають забезпечувати держава і громада села; школа має не тільки навчати дітей, але й спри-

яти навчання дорослих «протягом життя»; поєднуючи зусилля з клубними установами, вона має стати осередком позашкільної освіти, культурного життя поселення, центром тяжіння інтелекту, своєрідним осередком інтелігентності та добра, центром розвою художньої культури, дискусійним клубом між учителями і учнями, батьками й керівниками населеного пункту, базою громадянського (не політичного) дискурсу.

Основною технологією навчання в такій школі має стати самоосвіта, яка здійснюється переважно дистанційно.

Треба було б поррахувати кошти, які витрачаються на шкільний автобус, закриття неперспективних сіл, ремонт доріг, моральні збитки вчителів та учнів, яких відривають від рідної оселі, та порівняти їх із витратами на підключення таких шкіл до Інтернету, налагодження в них дистанційної освіти та самоосвіти.

Може скластися враження, що вся реформа зводиться лише до ремонту, оснащення шкіл і заробітної плати. Це не зовсім так. Але без вирішення матеріальних проблем реформа стає подібною великій ілюзії, яку вже не один раз переживало наше суспільство. Матеріальний стан школи та заробітна плата – це показник того, кого і як шанує держава і яким чином вона турбується про майбутнє. Бідний учитель у злиденній школі навряд чи зможе навчити учня бути успішним. Далі ж починається головне – підготовка нового вчителя, відповідальність за яку цілком і повністю покладається на педагогічні університети держави. Зрозуміло, ці процеси мають йти не тільки одночасно і паралельно, але й в органічній взаємодії.

Інновації, передбачені Проектом, є відповіддю системи педагогічної освіти на виклики сучасного світу. Відомо, що його контури визначаються глобалізацією та інформаційною революцією, процесами демократизації та становлення ринкових відносин, загальним прагненням до екологічної безпеки, мирного співіснування народів і культур, дотримання прав людини і громадянина, подолання корупції, прискорення реформ, зміцнення державності, повноцінне входження у європейський економіч-

ний, політичний і соціокультурний простір. Педагогічні університети мають забезпечити такі інновації, які забезпечать підготовку нового вчителя, здатного вести дитину в сучасний соціум, навчити її жити, творити й перемагати в реальних життєвих умовах. Перша група інновацій має концентруватися на **предметній підготовці** майбутнього вчителя. Для того, щоб його поважали й до нього тягнулись учні і батьки, вчитель має бути, насамперед, високоосвіченою, компетентною особистістю, яка знає більше, бачить далі, розгортає світоглядні горизонти учня й може навчити його чомусь такому, що не зможе зробити інший. Проте сучасний учень більше дізнається про світ з Інтернету, аніж із розповіді вчителя. А має бути навпаки. Задля цього педагогічні університети мають радикально переглянути навчальні плани, змінити співвідношення в них теоретичного і практичного (досвідного) матеріалу. Студент педагогічного вишу має «вийти за межі Інтернету», глибоко освоїти його можливості й зазирнути за горизонт. Для цього він повинен стати дослідником, а педагогічний університет – університетом дослідницьким.

Друга група інновацій охоплюється завданням **наближеної підготовки вчителя до реальної суспільної і педагогічної практики**. Нинішній студент педагогічного вишу «літає у піднебесі теоретичних знань» і реального життя, а відповідно – й реальної школи практично не знає. Реалістом він стає після 5–7 років роботи в школі. І то не завжди. А треба, щоб було навпаки: випускник педагогічного вишу має йти до школи озброєний не тільки найновішими знаннями, володіти не тільки суспільно-необхідними компетенціями, але й глобальним соціальним досвідом, з якого черпаються всі наші мрії про перспективу, мотивація до діяльності.

Третьою складовою оновлення педагогічного процесу мають стати **інновації в особистість** майбутнього педагога. Новий учитель має бути носієм високої культури, провідником національних і загальнолюдських цінностей, володіти якостями, які приваблюють молодь. Його головними характеристиками мають стати демокра-

тизм і відкритість, здатність до діалогічного спілкування (у тому числі і в соціальних мережах). Учитель має відкрити дитині **суперечливий світ ринкових відносин**, стати **провідником здорового способу життя**, мати, власне кажучи, розвинені мистецькі і спортивні звички, а головне – він має **любити дитину** так, щоб продовжувати та посилювати любов і турботу про неї материнську, батьківську.

Набір якостей, якими має володіти новий учитель, можна продовжувати до нескінченності. А як же інакше. Саме вчителю ми довіряємо своє рідне, кровне – дитину, яка з його допомогою має стати особистістю. Виділяючи головне, зазначу, навряд чи можна це здійснити без великої поваги і любові вчителя та вихователя до дитини. **Нова школа має розпочинатися з любові.** Любов до дитини є тією першою й необхідною якістю, без якої майбутньому вчителеві робити нічого. Справедливим є й те, що не кожен з майбутніх абітурієнтів володіє цією якістю повною мірою. Отже, треба виявити тих, хто любов до дитини відчуває як власне внутрішнє і головне покликання. Виявити й працювати з ними. Розпочинати треба, мабуть, з дев'ятого класу загальноосвітньої школи. І тільки тоді, коли випускник школи «прив'яжеться» до педагогічного університету, запрошувати його на навчання. Так само педагогічний університет має стати школою виховання любові – до дитини, батьків і Батьківщини, навчального предмета і до народу, який у неймовірно важких умовах відроджує і створює нову національну культуру, школу, державу. Сучасна система незалежного оцінювання, на основі результатів якої йде зарахування до вишу, подібне виявлення забезпечити не здатна. Її треба змінювати. Причому, не за ліквідацією тестування, а на основі його вдосконалення. Педагогічні університети мають запропонувати власну технологію виявлення тих, хто може бути вчителем.

За моїм переконанням, слід впроваджувати спеціальні тести, які б могли виявити внутрішню спрямованість випускника школи на вчительську професію. Наскільки мені відомо, такі тести створені співробітниками НАПН України. На жаль,

до їх упровадження в педагогічну практику справа не дійшла. Ми все ще діємо за шаблоном, який людські якості абітурієнта, а відповідно і його задатки бути вчителем, виявити не здатен. Прикро говорити, але надто багато студентів, які вступили на навчання в педагогічні університети, уже з першого семестру першого року відраховуються «за власним бажанням». Мотивація відома: «не туди попали». Проблема відбору і залучення до університетів «свого абітурієнта» залишається вкрай актуальною.

Майбутні інновації, отже, мають відтворювати стандарти рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетенцій ціложиттєвої освіти: вільне спілкування державною мовою; володіння іноземними мовами; математична грамотність; компетенції в природничих науках; інформаційна компетентність; уміння навчатись упродовж життя; соціальні та громадянські компетенції; підприємливість; загальнокультурна грамотність; екологічна культура та здоровий спосіб життя. У нашому університеті більшість із них уже реалізується. Плануються далі впровадження технологій виховання християнської етики, ігрові та проектні технології, а також моделі особистісно орієнтованої освіти. Кожен студент, який готується стати вчителем, має свідомо реалізовувати власну траєкторію навчального процесу.

Сучасна дитина більш допитлива, креативна і прагматична. Вона одночасно робить декілька справ: дивиться телевізор, грається в електронні ігри, готує уроки і їсть піцу. Характерним є те, що дитина з усім цим справляється і не забруднює руки! Учитель має переглянути своє ставлення до неї докорінним чином. З іншого боку, кому невідомим є факт критичного перевантаження дітей. Особливо домашніми завданнями. Сучасна школа про особливості дитячого організму, його фізичні і психічні можливості, про які писали такі видатні психологи, як І. Кон, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн, С. Максименко, І. Бех і ряд інших учених, здається, забула. Реформа спрямована на максимальне врахування можливостей дитини відповідно до

її вікових ознак. Педагогічні університети так само мають увести відповідні тренінги, спрямовані на формування здібностей (компетенцій) учителя щодо їх виявлення і врахування.

Відомо, що сучасний світ, а разом з ним і дитина, орієнтується, насамперед, на гроші. Означена орієнтація не може залишитися поза реакцією школи. Школа і вчитель повинні не тільки зупинити поширення цієї вкрай шкідливої орієнтації, але й сформувати в дитини цивілізоване ставлення до грошей, бізнесу, багатства.

Український бізнес формувався за законами «дикого капіталізму», символом якого в США свого часу був знаменитий Кольєр. Ті, хто хоч і мав хоча б елементарні уявлення про «той світ», їти в нього відмовлялись. Сферу бізнесу заповнили люди, орієнтації яких були надто далекими від моралі та справедливості. Як писав свого часу Оноре де Бальзак, за кожним великим статком стоїть злочин. Значна кількість майбутніх бізнесменів загинула в міжусобних конкурентних «розборках». Ті ж, хто вижив, розікравши («прихвативши») народні надбаня (у тому числі й владу), стали олігархами. І хоча вони нині при владі, навряд чи їх життя можна назвати комфортним. Ці люди живуть у стресі і в страху, тікають за кордон, вивозять награбоване в офшори, розуміючи, що суспільство ніколи не змириться з глобальним пограбуванням і рано чи пізно захоче повернути собі все награбоване. Школа має забезпечити молодь від повторення трагедії покоління 90-х, виховати в дитини компетенції, які б гарантували цивілізовану участь у бізнесі. В школі і педагогічному університеті мають бути впроваджені бізнес-орієнтовані тренінги, спрямовані на підготовку вчителя і учня до відповідної педагогічної практики.

У більш широкому вимірі сьогодні слід говорити про необхідність виховання загальної ціннісної палітри майбутнього вчителя. Якщо знання є основою, а компетенції – втіленням дієвої сутності особистості, то цінності мають стати її внутрішнім духовним стрижнем. Цінності визначають характер особистості, ставлення до інших людей і суспільства загалом. У новій школі

освітній процес має бути підпорядкованим вихованню (становленню) національних та загальнолюдських цінностей – любові й поваги до батьків і Батьківщини, готовності до їх захисту від будь-якого ворога, поваги до народів і культур світу, здатності жити і творити в гідності, справедливості, демократії і свободи. Нова школа буде плекати національну ідентичність, першими й основними символами якої є такі опорні категорії, як «мати», «земля» та «праця». Водночас вона буде виховувати українську людину як громадянина Європи і світу, здатною до життєдіяльності у взаємодії народів і культур, з повагою до прав людини, її вільного вибору, толерантності.

На швидкий успіх реформи розраховувати, очевидно, не слід. Для її реалізації потрібні не тільки роки, але й десятиліття. Важливо налаштувати суспільство на кардинальні зміни, переконати всяк і кожного в тім, що Нова школа, яку ми створюємо, має закласти нові підвалини людських відносин. Адже кому не зрозуміло: жити в мирі і взаємній співпраці краще, ніж воювати; любити й поважати одне одного, виховувати креативність і волелюбство в органічному зв'язку з відповідальністю, відтворювати легітимно-творчий, демократичний, аніж злодійсько-корумпований спосіб життя – більш продуктивно, ніж сваритись, ворогувати і пишатись (як своїм власним успіхом) приховуваними від суспільства вкраденими статками. Роль учителя у вихованні такого способу буття неперевершена.

Серед основних напрямів модернізації загальноосвітньої школи, передбачених концепцією «Нова українська школа», особливе місце і роль належить упровадженню **педагогіки партнерства**, де кожен з учасників навчально-виховного процесу має почуватися реальним суб'єктом, який отримує всі можливості для реалізації власної суб'єктивності – творчості, майстерності, свободи. Проте, за виключенням декількох педагогів-новаторів (Амонашвілі, Захаренко, Гузик та деяких інших учителів), сучасна школа подібного досвіду немає. Українська педагогіка здебільшого розгорталась за моделлю авторитарного

тиску на особистість. Учень і вчитель у ній обмежувались у праві реалізації власних підходів, нововведенні, творчості. Такий же тиск відчував на собі директор школи. Шаблонні настанови та перманентні перевірки з боку вищих керівних установ та організацій освіти постійно диктували йому стандартні підходи. Прикро, але факт: українська школа впродовж десятиліть функціонувала в умовах обмеженої свободи.

І це в той час, коли свої видатні праці вже оприлюднив педагог зі світовим ім'ям **В. Сухомлинський!** Учитель у ній розглядався як наставник, порадник і товариш, а учень – як партнер в освоєнні навчального матеріалу, передбаченого програмою. Вчений ратував за високо моральну й духовну атмосферу, яка має панувати в школі. Навчав любити дитину, призвичаювати її до самостійності в прийнятті рішення. Він виховував любов до батьків і Батьківщини, до активного пізнання і самопізнання, а головне – до праці, якою створюються необхідні для життя матеріальні і духовні цінності [2].

«Радянська педагогіка» цього не розуміла, а відтак і не приймала. Підходи, запропоновані вченим, – довіра і повага до дитини, необхідність активізації педагогічної творчості, обмеження тиску колективу на особистість, виховання без покарань, авторитет учителя і батьків у виховному процесі тощо – трактувались у душі «абстрактного гуманізму» і якщо безпосередньо й не заборонялись, то у всякому разі особливих рекомендацій до впровадження у шкільну практику не отримували. Критика, що звалилась на голову вченого з боку офіційних керівників радянської школи, могла б зламати всяк і кожного. В. Сухомлинський тим часом іде далі. Він публікує низку педагогічних праць, вершиною якої є знаменита книга «Серце віддаю дітям». Особлива увага в них приділяється ідеям самоцінності й неповторності кожної особистості, вільному розвитку дитини, включенню безпосереднього середовища її життєдіяльності в навчально-виховний процес (уроки на природі), школа під відкритим небом» тощо), формування у дітей та підлітків «культури бажань» та «культури почуттів», виховання високої духовності. Кате-

горично заперечуючи репресивну педагогіку, коріння якої сягає ще часів Російської імперії, вчений обґрунтовував **педагогіку духовності**, в якій учитель і учень, батьки й керівництво школою є однодумцями, партнерами, друзями.

Тож упровадження «педагогіки партнерства» обумовлює необхідність повернутися до праць Я. Каменського, К. Ушинського, М. Пирогова, В. Сухомлинського, інших видатних педагогів світу, зусиллями яких основи педагогіки партнерства не тільки обґрунтовані теоретично, але й багато в чому реалізовано власною практичною діяльністю. До цього слід додати досвід педагогічного партнерства, накопичений освітніми системами провідних країн світу, зокрема, Фінляндії, Швеції та Швейцарії. І тільки тоді ми отримуємо абетку, педагогіка партнерства в якій вийде за межі концептуального бажання й постане у вигляді настанови, реалізація якої виявиться під силу кожному вчителю у будь-якому навчальному закладі.

Переважно шкільний учитель сприймається учнем як «величина висока і недосяжна», яка навчає, контролює, оцінює і, звичайно ж, у випадку того чи іншого порушення, карає. У царський період учитель мав право карати учня різками. Своєрідною підставою для цього слугувала настанова царя Соломона: «Хто стримує різку свою, той ненавидить сина свого, хто ж кохає його, той шукає для нього картання». Жорстокою стосовно учня була царська школа XVIII–XIX століть. Органічною частиною офіційного виховного процесу в ній вважалося «покарання різками», яке розглядалось своєрідною панацеєю від усіх дитячих вад. Літературні твори знаменитих письменників – Г. Квітки-Основ'яненка («Пан Халевський»), В. Наріжного («Бурсак»), А. Свидницького («Люборацькі»), М. Помяловського («Нариси бурси»), спогади І. Нечуя-Левицького та ін. – дають багатий фактичний матеріал для характеристики загальної атмосфери морального здичавіння й насильства, що панувала в освітній системі дореформеного час. Вони відтворюють період занепаду гуманістичних традицій освіти. Школа, за об-

разним висловом І. Нечуя-Левицького, перетворилась на «царство різок і паль».

«Культурна революція» радянського періоду «виховання різками» не практикувала, однак покарання за провину – не відмінила. Найголовнішим проступком вважався відхід від «партійної лінії», порушення «ідеологічних устоїв». Над учителем і учнем постійно нависала вимога «ідеологічної чистоти і вивіреності», основним гаслом якої стало ленінське заклинання: «моральним є те, що служить інтересам побудови комунізму». І хоча абсурдність подібного проглядалась неозброєним оком, відхід від нього переслідувався. Більшовицький режим утвердив атмосферу «мовчання». Порушення цієї норми в школі, як і в суспільстві загалом, каралось. Педагогіка цього періоду отримала влучну назву «репресивної педагогіки». Парадоксально, але факт: українська школа, розбудована в період незалежного розвитку, синдром «радянщини», а відтак – елементів репресивності, остаточно не пододала. Час від часу в засобах масової інформації з'являється повідомлення про побиття учня учителем, знущання над дітьми в дошкільному закладі, примусове стягнення з батьків коштів нібито на «ремонт школи». Остаточне вивільнення української школи від подібного, практична реалізація педагогіки партнерства нині розглядається як завдання актуальне й невідкладне.

Його виконання має декілька основних складових: утвердження ставлення до учня як самодостатньої й унікальної особистості; формування безапеляційного авторитету вчителя; зрощення і посилення поваги школи до батьків і батьків до школи (єдність сім'ї та школи); психологічної підготовки вчителя; утвердження у школі атмосфери високої культури, духовності й моралі; гармонізація стосунків школи з громадянським суспільством; утвердження державно-громадського управління освітою.

Нічого гріха гаїти, сучасна школа розглядає учня здебільшого як «об'єкт» педагогічного впливу. Унормованим порядком вважається вчасний прихід учня до школи, належна поведінка на уроці та на перерві,

вивчення домашнього завдання, поважне ставлення до вчителя. Самостійність, активність, креативність, творчість, зазвичай, не забороняється, але й не заохочується. За такого підходу учні перетворюються у сіру невиразну масу, яка втратила інтерес до навчання, загубила мрію, зневажливо ставиться до вчителя і школи, час від часу відвідує заняття тільки заради атестата. Сьогодні до цього додалось завдання успішного складання ЗНО. Діти практично не навчаються, а «натаскуються» на предмети, за якими буде здійснюватись незалежне оцінювання. Широта світогляду, ціннісна палітра учня, духовно-культурне обличчя особистості стали величинами не більш ніж віртуальними.

Проте кожен учень є особистістю унікальною й неповторною. Шаблонний підхід до нього є справою неприйнятною. Шаблон нівелює особистість, і тільки творчість, новаторство, оригінальність педагога може розтопити лід шаблонності й через сердечність відкрити шлях зростання. Доцільно тут пригадати розповідь В. Сухомлинського «Павлик». Його суть полягає в тому, що, незважаючи на високу вимогливість учителя, Павлик навчався що далі, то гірше. І тоді директор школи звернув увагу на практичну тягу учня до експериментальної діяльності в садівництві. Він запропонував підхід, де навчання поєднувалось із самостійною селекційною діяльністю учня. Годинами педагог приділяв практичну увагу учневі. Вони працювали разом. Практика доповнювала навчання і навпаки. Павлик немов би відродився, подорослішав, став більш самостійним, пошуковим, творчим. І як результат – у дорослому віці Павлик став відомим у країні садівником-селекціонером. Чи не про таку перспективу мріємо ми, утверджуючи педагогіку партнерства?

Важливим завданням реалізації партнерської педагогіки є **зміна статусу і позиції вчителя**. Сучасний учитель втратив щодо учня всякий інтерес. У багатьох школах домінує настанова: «не хочеш – то й не треба!». Школа стала установою безликою, нецікавою. Новаторство, інноваційність, ініціатив-

ність у ній скоріш є явищами випадковими, аніж обов'язковими. Вчитель сприймається учнем як «пересічний перехожий», з яким він щодня зустрічається на вулиці. Повага до вчителя наближається до нульової позначки. За дещо перефразованим висловлюванням Гегеля, сучасна українська школа «малює сірими фарбами на сірому фоні!» Слід визнати, користі від такого «малювання» практично немає. Про партнерські стосунки в такій школі не може бути й мови.

Відродження поважно приваблює статусу вчителя я розглядаю як опорну основу реалізації цього важливого державного завдання. Першочерговим є утвердження високого суспільного статусу вчителя. Належна заробітна плата, повага з боку батьків, громадський авторитет учителя є первинними складниками цього процесу. Повага до вчителя також буде зростати паралельно з підвищенням його інтелектуального рівня. Учителю, який не працює над собою, отримати повагу з боку батьків та учнів неможливо. Завершальним акордом авторитету вчителя є створення керівництвом школи якомога більш високих можливостей його повернення у царину свободи, активності, творчості. Кожен урок має реалізовуватись як пісня. Учні мають милуватись нею, а відтак – бігти на заняття як до рідної мами. Саме тут і розпочинається співробітництво, що є важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи, спрямованої на створення атмосфери доброзичливості і взаєморозуміння, з опорою на народні та сучасні педагогічні надбання, національну і світову культуру, вселюдські й національні моральні цінності. Саме тут реалізується партнерство.

Важливою складовою налагодження системи педагогічного партнерства є високоморальна **духовна атмосфера**, а також відповідна **психологічна підготовка вчителя**. Поряд з багатьма компетенціями слід виховати, сформувати у майбутнього педагога **психологічну компетентність** – здатність розпізнавати в кожному учневі унікальну особистість, розуміти її й ставитись до неї індивідуально, створювати і відтворювати настанову на сприйняття одне од-

ного, на довіру й співпрацю. Переконали, кожен педагогічний університет повинен мати не тільки розрізнені кафедри психології, а повноформатний психологічний факультет, зосереджений не скільки на теорії психології, стільки на психологічній практиці, особливо в дитячому садочку та загальноосвітній школі. Майбутній педагог повинен освоїти психологію особистості, малої групи, колективу.

Наступним складником педагогіки партнерства є **ефективна співпраця сім'ї, громадянського суспільства, держави і школи**. В ідеалі, школа і сім'я, батьки і вчителі, батьківський комітет і адміністрація школи мають складати єдине ціле, діяльність якого спрямована на дитину, її навчання, виховання, розвиток, становлення. Нерідко буває, що батьки говорять одне, школа навчає іншому, а в житті дитина бачить щось таке, що аж ніяк не вкладається в батьківські і шкільні настанови. Саме тут на допомогу приходять старші «вуличні друзі». Їх «школа» стає щодалі більш ефективною. Нині до цієї практики додаються технології «в контакт». Елементарне спілкування, до якого тягнуться юнаки і дівчата, переплітаються із спеціальними розробленими розважально-злочинними технологіями, які втягують «у залежність», спонукають до вчинення протиправних дій і навіть до суїциду. Разом з батьками, громадськістю, засобами масової інформації та культури школа має покласти цьому край. Важливо зберегти психічне здоров'я дитини, порятувати від нав'язливої злочинної настанови, зберегти її життя.

Головним засобом реалізації партнерської педагогіки є технологія педагогічного дискурсу. Дискурс – поняття досить складне і суперечливе. Не завжди ми розуміємо й трактуємо його правильно. Саме тому впровадження дискурсивних технологій у навчально-виховний процес має ряд суперечностей. «Гарячий дискурс» нерідко переростає у сварку. За нею слідує образа, далі – непорозуміння, відсторонення людини від людини і помста, перемога в якій обертається для кожного з учасників процесу особистою поразкою. Чи потріб-

на (і кому) така педагогіка в школі і виші? Звісно, ні, не потрібна. Оволодіння дискурсивними технологіями є нагальним велінням часу. В системі утвердження педагогіки партнерства це завдання стає головним.

Надто довгий час «радянська людина» боялась власного розуму, боялась оприлюднити, а тим більше – відстояти, захистити власні погляди на життя. І це зрозуміло. Людей, які мали інший (ніж ідеологічно визначений) погляд, тоталітарна епоха не тільки не приймала, але й знищувала. Демократизація суспільного життя базується на інших принципах. Вона потребує людини творчої, самостійної, креативної й створює умови для формування «дискурсного підходу» до життя, насамперед, на ранніх стадіях соціалізації особистості – в школі і в університеті. Зрозуміло, що відповідальність за організацію цього процесу знову-таки покладається на вчителя. На жаль, сучасні педагогічні університети технологіями формування «дискурсної компетенції» майбутнього вчителя практично не володіють. Розмовляючи з колегами, я часто наголошував, що дійсний професор (і вчитель) розпочинається з тієї миті, коли на гостре запитання студента знайде в собі сили і мужність відповідати: «У мене немає відповіді на Ваше запитання. Можливо, його немає й у науці. То ж давайте пошукаємо відповідь спільно». Саме тут і розпочинається партнерство й довіра студента до професора, а відповідно – учня до вчителя буде тільки зростати.

Зрозуміло, професор і вчитель мають бути науковцями, дослідниками, а педаго-

гічний університет – дослідницьким. Проста трансляція знань, провідником якої довгий час був учитель, залишилась в історії. Компетенції, які має сформувати вчитель, базуються на глибокому дослідницькому тлі, на доведенні, на переконаннях і на дискурсі, входження в який здійснюється лише за наявності обґрунтованої, вивіреної власної позиції. Вихід з дискурсу також має свою умову: власну позицію дискурсанта він не перекреслює, а лише доповнює її позицією співрозмовника. Істина, народжена дискурсом, існує як суперечність, яка вирішується «заглибленням цих суперечностей в основу», з якої вони (ці суперечності) вирости.

Формування дискурсних компетенцій потребує поглибленого вивчення системи наук – математики і фізики, біології та хімії, низки гуманітарних дисциплін, а особливо – **філософії**, яку я розглядаю як теорію і методологію педагогічного процесу. Педагогіка партнерства може розгортатись за умови розуміння законів і закономірностей існування світу, свого місця і ролі в ньому, тобто на основі цілісного світогляду, наукової картини світу, високої моральної культури, зрощення яких є центральним завданням майбутньої школи й університету.

Попри низку суперечностей і не розв'язаних завдань, сформована за роки незалежного розвитку українська школа існує і розвивається. Проект «Нова українська школа» забезпечує цьому розвитку перспективу й реальний успіх. Переконаний, спільними зусиллями ми введемо нашу школу до високого національного і міжнародного визнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кремень В.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2010. 575 с.
2. **Сухомлинський В.** Сто порад учителям // Вибрані твори: у п'яти томах. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 2. 670 с.
3. **Хьелл Л. А., Зиглер Д. Дж.** Теорії личности. 3-е изд. М.; СПб.: Питер, 2014. 607 с.

REFERENCES

1. **Kremen V.** Philosophy of the national idea. Man. Education. Socium. Kyiv: Diploma, 2010. 575 p. (In Ukrainian)
2. **Sukhomlinsky V.** One hundred advice to the teacher // Selected works: in five volumes. Kyiv: Rad. School, 1976. T. 2. 670 p. (In Ukrainian)
3. **Hayell L. A., Ziegler D. J.** Theories of Personality. 3rd ed. M.; SPb.: Peter, 2014. 607 pp. (In Russian)